

KRIZA U JUGOISTOČNOJ EUROPI – SLUČAJ HRVATSKE

Katarina Ott

Institut za javne financije, Zagreb

kott@ijf.hr

U ovome je članku ispričana tužna priča o jednoj od devet veoma nesretnih zemalja. Iako su njeni stanovnici dragi i okretni, njihovi su životi ispunjeni bijedom i jadom. Od prvog odlomka ovog članka, u kojem zemlja prima strašne vijesti, i nadalje kroz cijelu priču, velika nesreća joj je za petama. Moglo bi se reći da je ta zemlja magnet za nesreću. (Lemony Snicket, prilagođeno okolnostima)

Učinak krize

Zemlje jugoistočne Europe teško su pogođene krizom. Realni BDP 2009. je krenuo nizbrdo nakon petogodišnjeg snažnog rasta koji je u prosjeku iznosio 6,5% godišnje u razdoblju od 2004. do 2008. godine. Bilance opće države su se pogoršale te su državni izdaci bili viši od onih u ostalim tranzicijskim zemljama. Međutim, zahvaljujući smanjenju uvoza uzrokovanom opadanjem gospodarskih aktivnosti, uobičajeno visoki deficit tekućeg računa platne bilance smanjen je u svim zemljama jugoistočne Europe. Hrvatska nije bila iznimka – realni BDP smanjen je za 5,4%, proračunski deficit dosegao je 3,3% BDP-a, a deficit tekućeg računa platne bilance iznosio je 8,5% BDP-a.

Tablica 1: Učinak svjetske krize (% BDP-a)

	Godina	Prosjek zemalja JIE*	Prosjek tranzicijskih zemalja**	Najgori u JIE	Najbolji u JIE	Hrvatska
Kretanje BDP-a	2009.	-6,2	-6,2	-8,0 (Rumunjska)	-6,0 (Bugarska)	-5,4
Bilanca opće države	2009.	-4,0	-4,2	-7,3 (Rumunjska)	-0,1 (Bugarska)	-3,3
Rashodi opće države	2008.	38,1	36,8	47,9 (BiH)	27,4 (Albanija)	39,4
Bilanca tekućeg računa	2009.	- 12,9	-4,9	-22,8 (Crna Gora)	-6,0 (Rumunjska)	-8,5

Izvor: EBRD (2008, 2009).

*Države jugoistočne Europe obuhvaćaju Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Bugarsku, Crnu Goru, Hrvatsku, Makedoniju, Rumunjsku i Srbiju.

**28 tranzicijskih zemalja obuhvaćenih EBRD (2009) i 29 obuhvaćenih EBRD (2008).

Sveukupna situacija u Hrvatskoj nije se mnogo razlikovala od okolnosti u ostalim zemljama jugoistočne Europe – BDP u opadanju, porast deficita proračuna opće države, smanjenje deficita tekućeg računa platne bilance i visoki izdaci opće države. Prosječna regionalna izravna strana ulaganja koja su 2007. i 2008. iznosila 27,8 milijardi američkih dolara u 2009. gotovo su prepolovljena na 14,3 milijarde američkih dolara. Usporedivi podaci o javnom i vanjskom dugu nažalost još nisu dostupni, međutim, procjene za Hrvatsku pokazuju porast deficita državnog proračuna s 2,3 milijarde kuna 2008. na 9,3 milijardi kuna 2009, koji je financiran zaduživanjem (Ott i dr., 2009) i imao za posljedicu da je početkom 2010. javni dug šire definiranog javnog sektora prešao 50% BDP-a (Šonje, 2010).

Niti prije krize nije sve bilo ružičasto

Dok su neki pokazatelji, poput ekonomskog rasta i kretanja izravnih stranih ulaganja, bili snažno pogođeni krizom, Hrvatska je već dugo bila suočena s problemima kojima se trebala ranije pozabaviti. Zemlja je neodgovorno predugo živjela iznad svojih mogućnosti i sada u krizi mora otplaćivati skupe međunarodne i domaće dugove koji dolaze na naplatu.

Tablica 2: Okolnosti prije svjetske krize (% BDP-a)

	Godina	Prosjek zemalja JIE*	Prosjek tranzicijskih zemalja**	Najgori u JIE	Najbolji u JIE	Hrvatska
Bilanca tekućeg računa	2008.	-18,7	-7,6	-33,6 (Crna Gora)	-12,3 (Rumunjska)	-9,4
Rashodi opće države	2007.	38,1	35,5	47,4 (BiH)	25,7 (Albanija)	40,3
Bilanca opće države	2008.	-1,8	-0,2	-5,7 (Albanija)	3,0 (Bugarska)	-1,4
Javni dug	2008.	31,0	-	54,0 (Albanija)	14,0 (Bugarska)	-
Vanjski dug	2007.	42,0	-	105,0 (Bugarska)	18,0 (Crna Gora)	89,0

Izvor: EBRD (2008, 2009).

*Države jugoistočne Europe obuhvaćaju Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Bugarsku, Crnu Goru, Hrvatsku, Makedoniju, Rumunjsku i Srbiju.

**28 tranzicijskih zemalja obuhvaćenih EBRD (2009) i 29 obuhvaćenih EBRD (2008).

Deficit tekućeg računa platne bilance nije u Hrvatskoj prvi puta zabilježen 2008. Štoviše Hrvatska je imala deficit svake godine u zadnjih deset godina, a vjerojatno i ranije. Uzimajući u obzir visoke rashode opće države i proračunske deficite, nije neobično da je zabilježen i visok javni i vanjski dug. Slične su okolnosti i u drugim zemljama jugoistočne Europe. Tijekom razdoblja od 2001. do 2007, prosječni regionalni rast BDP-a je iznosio 5,7%, dok je udio opće države u BDP-u diljem regije smanjen za manje od jednog postotnog poena. Udio opće države u BDP-u čak se povećao – za 5 postotnih poena u Crnoj Gori i za 4,4 postotna poena u Srbiji. Iako postoje iznimke – udio opće države u Makedoniji je smanjen za 6 postotnih poena – većina je zemalja jugoistočne Europe izbjegavala fiskalnu konsolidaciju i nije smanjila javne rashode niti provela nužne institucionalne reforme (Mihaljek, 2009; Ott, 2009).

Slaba konkurentnost

Umjesto mogućnosti korištenja fiskalnih poticaja s ciljem poništavanja učinaka krize, u Hrvatskoj je posljedica navedenih propusta trebala biti smanjenje proračuna i deficita tekućeg računa te osiguranje sredstava za otplatu dugova. Stalni deficiti tekućeg računa platne bilance i loši tranzicijski pokazatelji "politike konkurentnosti" Europske banke za obnovu i razvoj (EBRD) ukazuju na ozbiljan nedostatak konkurentnosti. Okolnosti u Hrvatskoj moguće je usporediti s ostalim zemljama jugoistočne Europe. Koristeći EBRD-ove (2009) pokazatelje, na ljestvici od 1 do plus 4, Bugarska, Hrvatska i Rumunjska postigle su rezultat oko 3, dok su Albanija, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Crna Gora i Srbija postigle rezultat oko 2.¹ Štoviše, sve su zemlje

¹ Tranzicijski pokazatelji EBRD-a kreću se od pokazatelja 1 koji označava slabi ili nikakav napredak do standarda jednakovrijednih onima u naprednim tržišnim gospodarstvima, koje označava pokazatelj 4 plus.

jugoistočne Europe zabilježile slabe rezultate u "upravljanju i restrukturiranju poduzeća" (samo je Hrvatska ostvarila rezultat 3, a ostale zemlje od 2 do minus 3).

Gospodarski problemi Hrvatske povezani su s raznim institucionalnim i administrativnim slabostima. Često su prilagodbe tržištu samo normativne; površne se reforme provode bez stvarnog sadržaja; novi zakoni donose se bez razmišljanja o njihovom provođenju; zakoni nisu usklađeni i sadrže manjkavosti što sudovima stvara poteškoće, dok birokracija, korupcija i organizirani kriminal cvjetaju; godinama nije postojala dugoročna strategija niti učinkovita koordinacija (više u Ott, 2003; 2004; 2005; 2006). Međutim, u travnju 2010, Vlada, koja je bila stalno optuživana da ne reagira na krizu, iznenada objavljuje *Program gospodarskog oporavka*. Program sadrži izvrsne ciljeve: povlačenje države iz gospodarstva, provođenje nužnih strukturnih reformi, racionalizaciju javne uprave i poboljšanje njene učinkovitosti, smanjenje proračunskih izdataka, pojednostavljenje poreznog sustava, reformu sustava državnih potpora te čak i donošenje zakona o fiskalnoj odgovornosti. Ubrzo nakon predstavljanja Programa objavljen je i *Plan za provođenje Programa*.² Ispunjenje zacrtanih ciljeva moglo bi voditi većem gospodarskom rastu, boljoj fiskalnoj poziciji i povećanju konkurentnosti. Problemi vezani uz provođenje Programa razrađuju se dalje u tekstu.

Demokratski deficit

Za bitne su promjene nužni pritisci unutar zemlje kao i pritisci međunarodne zajednice. Međutim, Hrvatska je suočena s demokratskim deficitom, tj. nedostaje joj demokratska odgovornost i učinkovit nadzor nad postupkom donošenja odluka.

Međunarodni pokazatelji, poput slobode tiska, ekonomske slobode i percepcije korupcije mogu poslužiti za dokazivanje demokratskog deficita, no ovdje će se uzeti u obzir EU Barometar koji obuhvaća zemlje članice Europske unije i zemlje kandidatkinje, poput Hrvatske.

Tablica 3: Usporedba stajališta u Hrvatskoj i članicama Europske unije (% odgovora)

	Hrvatska	EU-27
Nepovjerenje u političke stranke	92	79
Nepovjerenje u vladu	84	65
Nepovjerenje u parlament	84	63
Nezadovoljstvo s načinom na koji demokracija funkcionira u zemlji	84	45
Nepovjerenje u pravosudni sustav	80	52
Pretjerano uplitanje države u živote	77	61
Nepovjerenje u regionalne i lokalne vlasti	71	43
Vlada je najkompetentnija za rješavanje posljedica financijske i globalne krize	32	19

Izvor: European Commission (2009a, 2009b).

² Program i Plan dostupni su (samo na hrvatskom) na stranici <http://www.vlada.hr/>.

Iako su nepovjerenje i nezadovoljstvo političkim sustavom u Hrvatskoj mnogo veći nego u 27 zemalja članica Europske unije, isto su tako veća očekivanja da je Vlada sposobna nositi se s posljedicama financijske i svjetske krize.

Je li Hrvatska doista spremna za prave reforme?

Postojanje demokratskog deficita ukazuje na potrebu za strategijama i reformama kojima bi se doprinijelo izgradnji učinkovitih institucija i poboljšanju poštivanja zakona te prava pojedinaca. U budućnosti je moguće ostvarenje dva scenarija – prvi proizlazi iz stajališta koje su iznijeli hrvatski ispitanici za EU Barometar, a drugi je razvijen u skladu s teorijom iracionalnog glasača.

Tablica 4: Usporedba stajališta u Hrvatskoj i članicama Europske unije (% odgovora)

	Hrvatska	EU-27
Očekuje se pogoršanje situacije u sljedećih 12 mjeseci	57	31
Očekuju se bolja vremena	11	28
Stvari u zemlji se kreću u pogrešnom smjeru	71	30
Utjecaj krize na radna mjesta je dosegao vrhunac	27	38
Glavni izazovi s kojima je zemlja suočena:		
kriminal	59	19
nezaposlenost	50	51
ekonomska situacija	45	40
Glavni osobni izazovi s kojima su suočeni:		
kriminal	6	8
inflacija	52	38
ekonomska situacija	35	26
nezaposlenost	23	20
mirovine	21	15

Izvor: European Commission (2009c).

Rezultati istraživanja Eurobarometra pokazuju kako Hrvati nisu samo pesimističniji od stanovnika zemalja članica Europske unije, već je i broj osoba koje su u jesen 2009. očekivale pogoršanje situacije u sljedećih dvanaest mjeseci povećan za šest postotnih poena u odnosu na istraživanje provedeno u proljeće, dok je u Europskoj uniji isti broj osoba smanjen za tri postotna poena. Slično navedenome, broj osoba koje očekuju dolazak boljih vremena smanjen je za tri postotna poena u Hrvatskoj, dok je u 27 zemalja članica Europske unije povećan za tri postotna poena.

Strah od kriminala u Hrvatskoj je porastao za 21 postotni poen u samo šest mjeseci, dok se strah od nezaposlenosti i ekonomske situacije čak smanjio u istom razdoblju za dva odnosno četiri postotna poena. To je vrlo neobično budući da je većina ispitanika izjavila da smatraju kako

učinak krize na radna mjesta još nije dosegao vrhunac. Povećana zabrinutost za kriminal mogla bi biti posljedica snažnog pritiska Europske unije za obračun s kriminalom u Hrvatskoj i istrage kojima su otkrivene rasprostranjene kriminalne aktivnosti visoko pozicioniranih javnih službenika.

Hrvati su izrazili veliku zabrinutost zbog kriminala općenito, no osobno nisu zabrinuti. Osobni strah od kriminala ostao je na istoj razini kao što je bio u istraživanju provedenom u proljeće. Nepodudaranje stajališta o učincima kriminala na ispitanike osobno i na zemlju moglo bi značiti da se kriminal doživljava kao nešto što se događa negdje iznad običnih građana, na nekim visokim pozicijama. Najvišu razinu zabrinutosti ispitanici su izrazili za inflaciju, ekonomsku situaciju, nezaposlenost i mirovine, što je u skladu sa stajalištem da kriza još uvijek nije prevladana.

Ipak, čini se da Hrvati podupiru reforme: 76% ispitanika smatra kako su Hrvatskoj potrebne promjene da bi bila u stanju suočiti se s budućim izazovima, 67% je spremno na žrtve koje bi bile korisne budućim naraštajima, a 56% smatra da je promjene lakše provesti u doba krize.

S druge strane, u vremenima kada BDP opada, sindikati u javnom sektoru zahtijevaju povećanje plaća, umirovljenici traže više mirovine, pacijenti se bune i protiv najmanjih participacija za pokrivanje troškova zdravstvenih usluga, studenti očekuju besplatno obrazovanje neovisno o njihovom uspjehu, a roditelji inzistiraju na besplatnim udžbenicima za djecu bez obzira na visinu njihovih primanja. Popis iracionalnih zahtjeva je beskonačan i potvrđuje tvrdnju Caplana (2008) kako su glasači skloni iracionalnim politikama te kako političari racionalno pokušavaju zadovoljiti glasače i na taj način dugoročno štete njihovoj dobrobiti. Glasači obično priželjkuju manje slobodna tržišta i više uplitanja države, ne shvaćajući da uspješni privatni sektor donosi koristi i javnom sektoru; glasači su protiv liberalizacije domaćih tržišta ne shvaćajući koristi od sudjelovanja u otvorenijem tržišnom okruženju; glasači žele održati zaposlenost pod svaku cijenu ne uzimajući u obzir da je bitna samo učinkovitost radnika, a ne samo održavanje zaposlenosti. Sudeći prema razini izdataka opće države i proračunskog deficita te rezultirajućeg javnog duga, čini se da se u hrvatskoj praksi ostvaruje teorija iracionalnog glasača.

Spremna ili ne, Hrvatska treba hitnu fiskalnu konsolidaciju i dugoročne institucionalne reforme

Kako bi postigla višu razinu konkurentnosti, poboljšala svoj globalni položaj i povisila blagostanje svojih građana, hrvatska bi Vlada trebala inzistirati na Programu koji je utvrdila i provesti dugoročne institucionalne reforme. Kriza je idealan povod za nove strategije i reforme te bi Vlada mogla iskoristiti nepovoljne okolnosti kako bi potaknula društvo na prihvaćanje neugodnih promjena. I društvo i gospodarstvo moraju biti spremni na prihvaćanje i ostvarivanje ciljeva Programa. Spremnost na ozbiljne i duboke reforme – liberalizaciju i prestanak državnog uplitanja

u gospodarstvo – bit će presudno. Reforme su uvijek bolne i sada je očito, primjerice, kako se zaposleni u javnom sektoru – zaštićeni i privilegirani u odnosu na zaposlenike u privatnom sektoru – čvrsto protive promjenama. Nisu spremni prihvatiti promjene koje bi mogle koristiti mladima i nezaposlenima.

Potrebna nam je spremnost svih građana – sindikata, poslodavaca, umirovljenika, pacijenata. Građani koji su relativno sretni što žive u demokraciji, iako teško stečenoj i još uvijek krhkoj, trebali bi podupirati promjene. Političari bi trebali biti dovoljno hrabri za suočavanje sa strahom od gubitka sljedećih izbora. Bez nove uloge Vlade, prelaska s vertikalnog na horizontalni sustav državnih potpora, bez obrazovanja, modernih tehnologija i poduzetništva u doba globalizacije i liberalizacije tržišta, Hrvatska se neće moći nositi s konkurentnijim zemljama.

A što se zapravo događa? Prvo, cilj postupnog smanjenja udjela izdataka opće države u BDP-u za tri postotna poena do 2020. nije dovoljno ambiciozan, s obzirom na to da je hrvatski proračun opće države (gotovo 50% BDP-a) bliži razinama razvijenijih zemalja nego prosjeku tranzicijskih zemalja (33% BDP-a) s kojima bi se Hrvatska trebala uspoređivati. Drugo, neke od bitnih aktivnosti iznesenih u Programu već ozbiljno kasne za utvrđenim rasporedom, kao na primjer hitno poboljšanje likvidnosti unutar zemlje plaćanjem svih dospjelih državnih dugovanja do lipnja 2010. Treće, Vlada odustaje od svojih planova čim se neka interesna skupina dovoljno glasno pobuni. Na primjer, povodom najave Vladine namjere ukidanja kolektivnih ugovora sa sindikatima, oni su počeli prikupljati potpise za državni referendum o tom pitanju. U ovom se trenutku čini da će sindikati prikupiti dovoljan broj potpisa, s obzirom na to da stanovništvo doživljava referendum kao glasanje za ili protiv Vlade. Najnovije vijesti govore o tome da je Vlada potpisala aneks kolektivnom ugovoru sa sindikatima državnih službenika kojim im obećaje brojne povlastice i jamči da neće jednostrano raskinuti kolektivni ugovor. To znači da će ugovor obvezivati Vladu na isplatu raznih povlastica u naredne dvije godine.

Vlada bi trebala osigurati preduvjete za ekonomski rast i fiskalnu konsolidaciju. Zemlja treba ekonomski rast kako bi smanjila teret javnog duga, povećala proračunske prihode i omogućila smanjenje deficita. Također treba fiskalnu konsolidaciju, koja će uspješnije i jače potaknuti ekonomski rast ako se osloni na smanjenje državne potrošnje umjesto na povećano oporezivanje, na smanjenje plaća u javnom sektoru i socijalnih naknada umjesto smanjenja investicija, na oporezivanje potrošnje, umjesto oporezivanja dohotka. Država također treba učinkovitije sudstvo, odlučnu borbu protiv korupcije, transparentnost javnog sektora, ukratko, istinsku depolitizaciju javnog sektora.

Nažalost, kako je prikazano ranije u tekstu, korisnici javnog sektora u mogućnosti su ucjenjivati slabe koalicijske vlade. Visoka razina socijalnih naknada i plaća u javnom sektoru, koje čine 70% proračunskih rashoda, posljedica su dugoročnih pritisaka sindikata, umirovljenika, branitelja i

ostalnih korisnika. Vlada bi trebala prekinuti te začarane krugove – provodeći reforme u javnom sektoru, mirovinskom i zdravstvenom sustavu – jer svako novo zaduživanje kojim se pokrivaju rastući izdaci pokazuje nedostatak odgovornosti prema novim i sve malobrojnijim generacijama poreznih obveznika. Umjesto ustrajanja na Planu i drastičnog smanjenja javnih rashoda, čime bi se možda pomoglo uspostaviti povjerenja na tržištu i snažnijem ekonomskom rastu, Vlada osuđuje državu na stagnaciju i novo zaduživanje, prenoseći posljedice neodgovornog fiskalnog ponašanja na buduće generacije.

Put iz krize: opcija Europske unije i pridržavanje Programa gospodarskog oporavka

Kao što je prikazano u tablici 5, rezultati Eurobarometra za Hrvatsku mogli bi voditi do zabrinjavajućih zaključaka.³ Međutim, kao i ispitanici iz 27 zemalja članica Europske unije, Hrvati veoma cijene sigurnost, solidarnost, slobodnu trgovinu i fleksibilnost (redom 85, 84, 80 i 74%). Hrvati također snažno podupiru euro i imaju više povjerenja u europske nego u domaće institucije. Usred krize – unatoč problemima sa slovenskom blokadom hrvatskih pregovora s Europskom unijom zbog neriješenih graničnih pitanja (koja se sada čine riješenim) i europskih optužbi da Hrvatska ne surađuje primjereno s Međunarodnim sudom u Haagu – zemlja teži ispunjavanju zahtjeva Europske unije. Nadalje, na predsjedničkim izborima početkom 2010. birači nisu izabrali populističkog predsjedničkog kandidata (Milana Bandića, sadašnjeg gradonačelnika Zagreba), nego Ivu Josipovića, odmjerenog sveučilišnog profesora i skladatelja klasične glazbe, koji se do tada nije politički isticao.

Kao mala zemlja koja graniči s Europskom unijom, Hrvatska nema drugog izbora nego se priključiti Uniji. Unatoč svojim manjkavostima, Europska unija nudi vrijednosti koje bi Hrvatska trebala dijeliti i slijediti; Unija bi joj također mogla pomoći u razvijanju institucionalnog okvira koji bi Hrvatskoj omogućio poboljšanje kulturnog, povijesnog i političkog ustrojstva; osigurala bi okruženje pogodno za investicije te dugoročno poboljšanje političke stabilnosti.

Tablica 5: Usporedba stajališta u Hrvatskoj i članicama Europske unije

	Hrvatska	EU-27
Država ima koristi od članstva u EU	36	57
Država nema koristi od članstva u EU	52	31
Članstvo u EU je dobro za državu	24	53
Ustrajanje na socijalnoj jednakosti i solidarnosti je najvažnije za suočavanje s globalnim izazovima	56	45

Izvor: European Commission (2009a, 2009b).

³ Zanimljivo, suprotno hrvatskim rezultatima, 66% ispitanika u Makedoniji smatra da bi članstvo u Europskoj uniji bilo dobro za njihovu zemlju (European Commission, 2009d).

Uspjeh hrvatskog odgovora na gospodarsku krizu ovisit će o spremnosti građana i političara da izdrže u provođenju *Programa gospodarskog oporavka* te o ispunjavanju zahtjeva za pridruživanje Europskoj uniji, no za oba će pitanja vodstvo biti ključno. Vodstvo će morati biti čvrsto, spremno na opiranje kompromisima i mora dati do znanja građanima da reforme ne mogu biti ugodne, ali da mogu donijeti koristi. Vodstvo se mora suočiti s činjenicom da ne mogu biti popularni i da ih pritom nitko neće voljeti – ni obitelj, ni prijatelji ni partijski drugovi (Harberger, 1988).

Nitko ne može jamčiti uspjeh, no kriza može i treba biti povod za promjenu starih i neuspješnih obrazaca ponašanja društva. Program napokon predstavlja korak u pravom smjeru, no samo uz njegovu pravilnu provedbu – posebice ako doprinose odgovornom fiskalnom ponašanju – mogao bi donijeti ujednačene prihode i rashode, niži proračunski deficit i javni dug. Tek bi to moglo rezultirati višim ekonomskim rastom, političkom stabilnošću i blagostanjem građana, iako tek na duži rok. Nažalost, nema prečaca u ostvarenju tih ciljeva.

S engleskog prevela Irena Klemenčić

Literatura

- Caplan, B, 2008.** *The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*. Princeton: Princeton University Press.
- EBRD, 2008.** *Transition Report: Growth in Transition*. London: European Bank for Reconstruction and Development.
- EBRD, 2009.** *Transition Report: Transition in Crisis?* London: European Bank for Reconstruction and Development.
- European Commission, 2009a.** *Eurobarometer 72: Public Opinion in the European Union: First results* [online]. Available from: [http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb72/eb72_first_en.pdf].
- European Commission, 2009b.** *Eurobarometer 72: Javno mnijenje u Europskoj uniji: jesen 2009* [online]. Available from: [http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb72/eb72_hr_hr_nat.pdf].
- European Commission, 2009c.** *Standard EB 72: Autumn 2009* [online]. Available from: [http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb72/eb72_fact_hr_en.pdf].
- European Commission, 2009d.** *Eurobarometer 72: Public Opinion in the European Union: Autumn 2009* [online]. Available from: [http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb72/eb72_fyrom_en_exec.pdf].
- Harberger, A. C., 1988.** "Policy Making and Economic Policy in Small Developing Countries" in: R. Dornbusch and F.L.C.H. Helmers, eds. *The Open Economy: Tools for Policy Makers in Developing Countries*. New York: Oxford University Press for the World Bank, 249-263.
- Mihaljek, D., 2009.** "The Global Financial Crisis and Fiscal Policy in Central and Eastern Europe: the 2009 Croatian Budget Odyssey" [online]. *Financial Theory and Practice*, 33 (3), 239-272. Available from: [http://www.ijf.hr/eng/FTP/2009/3/mihaljek.pdf].
- Ott, K. [et al.], 2009.** *A Citizen's Guide to the Budget* [online]. Zagreb: Institute of Public Finance; Friedrich Ebert Stiftung. Available from: [http://www.ijf.hr/eng/budget-guide/guide-2009.pdf].
- Ott, K., 2003.** "Croatian Accession to the European Union" in K. Ott, ed. *Croatian Accession to the European Union: Economic and Legal Challenges*. Zagreb: Institute of Public Finance; Friedrich Ebert Stiftung, 1-24. Available from: [http://www.ijf.hr/eng/EU/ott.pdf].
- Ott, K., 2004.** "Croatian Accession to the European Union: Institutional Challenges" in: K. Ott, ed. *Croatian Accession to the European Union: Institutional Challenges*. Zagreb: Institute of Public Finance; Friedrich Ebert Stiftung, 1-20. Available from: [http://www.ijf.hr/eng/EU2/Ott.pdf].
- Ott, K., 2005.** "Croatia and the European Union: Accession as Transformation" in K. Ott, ed. *Croatian Accession to the European Union: Facing the Challenges of Negotiations*. Zagreb: Institute of Public Finance; Friedrich Ebert Stiftung, 1-29. Available from: [http://www.ijf.hr/eng/EU3/ott.pdf].
- Ott, K., 2006.** "Croatian Accession to the European Union: The Challenges of Participation" in: K. Ott, ed. *Croatian Accession to the European Union: The Challenges of Participation*. Zagreb: Institute of Public Finance; Friedrich Ebert Stiftung, 1-27. Available from: [http://www.ijf.hr/eng/EU4/ott.pdf].
- Ott, K., 2009.** "Recession in South East Europe: Is there some space for policy manoeuvre?" [online]. *Newsletter*, No. 39. Available from: [http://www.ijf.hr/eng/newsletter/39.pdf].
- Šonje, V., 2010.** "Održiva fiskalna politika i javni dug: Nikad više kao prije" [online]. *HUB Analize*, No. 24. Available from: [http://www.hub.hr/Default.aspx?art=1955&sec=508].

Institut za javne financije • Smičiklasova 21 • 10000 Zagreb

Tel. (+385 1) 4886-444, 4819-363 • Fax (+385 1) 4819-365

www.ijf.hr • ured@ijf.hr